

HOZZÁJÁRULÁSOK A GONDOLKODÁSHOZ

BUENOS AIRES, SAN MARTÍN KULTURÁLIS KÖZPONT, 1990. OKTÓBER 4.

Megjegyzéseket fűzni a nemrégiben kiadott könyvhöz, azaz megjegyzéseket fűzni a *Hozzájárulások a gondolkodáshoz* című műhöz a szöveg jellegéből adódóan szaktudományos megközelítést kívánna, de tisztázunk kell, hogy bemutatónkban az írás központi gondolatait próbáljuk meg kiemelni anélkül, hogy túlzott szigorúságra törekednénk. Ezenkívül rövid előadásra készülünk.

Mint tudjuk, a könyv két reflektív esszéből áll, és olyan témákkal foglalkozik, melyek látszólag a pszichológia és a historiográfia tárgykörébe tartoznak, ahogyan azt a címük – *A kép pszichológiája és Historiológiai viták* – is elárulja. Ám látni fogjuk, hogy a tanulmányok összefüggenek, és egyazon célra irányulnak: hogy lefektessék az alapokat az emberi cselekvés általános elméletének megalkotásához, amely mindmáig nincs kellőképpen megalapozva. Amikor a cselekvés elméletéről beszélünk, nem csak az emberi munka megértésére utalunk, ahogy azt Kotarbiński, Skolimowski és általában a lengyel iskola által képviselt praxiológia tette, amelynek vitathatatlan érdeme, hogy kimerítően foglalkozik a témával. Mi inkább azt vizsgáljuk, hogyan lehet megérteni a cselekvés eredetének a jelenségét, jelentését és értelmét. Természetesen ellenvetésként fel lehetne hozni, hogy az emberi cselekvésnek nincs szüksége semmiféle elméleti igazolásra; hogy a cselekvés az elmélet ellenpólusa; hogy a jelen sürgető feladatai túlságosan is gyakorlatiak; hogy a cselekvés eredményeit konkrétan elért sikerekben mérik, és végül, hogy ez nem az elméletek és az ideológiák ideje, mivel ezek kudarcot vallottak és végérvényesen összeomlottak, így végre szabad utat engedtek a konkrét valóságnak, és ennek ahhoz kell vezetnie, hogy a hatékony cselekvéshez legmegfelelőbb körülményeket válasszuk.

Az ellenvetések e szedett-vedett gyűjteményének háttérében kétségtelenül egyfajta pragmatizmus áll, amely, mint tudjuk, a mindennapokban ideológiaellenes tevékenységként nyilvánul meg, mely magát a valóságot használja igazolásnak. Ám e hozzáállás védelmezői semmit sem mondanak arról, hogy mi is ez a valóság, amiről beszélnek, sem arról, milyen paramétereknek kell megfelelnie egy cselekvésnek ahhoz, hogy „hatékonyak” bizonyuljon. Ha ugyanis a valóság fogalma az észlelésen alapuló nyers bizonyításra redukálódik, megragadunk a babona területén, melyet a tudomány fejlődése minden egyes lépcsőfokán megcáfol. És ha a „cselekvés hatékonyságáról” van szó, akkor legalább azt tisztázni kellene, hogy a feltételezett sikerességet a cselekedet azonnali eredménye alapján kell-e mérni, vagy a cselekedet következményei annak lezárulta után is kibontakozhatnak. Mert ha az előbbi állítjuk, nem derül ki, hogyan kapcsolódhat egyik cselekvés a másikhoz, és megnyitjuk a teret az A pillanatban és a B pillanatban végrehajtott cselekedetek közötti ellentmondásnak és összefüggés hiányának. Ellenben ha a cselekvésnek igenis vannak következményei, akkor

világos, hogy az A pillanatban még lehet, hogy sikeres, de B pillanatban talán már nem az. Tehát, a témánktól kissé eltérve, reagálnunk kell erre az ideológiára, amely úgy tesz, mintha nem lenne az – még ha ezzel kockáztatjuk is, hogy veszítünk az előadás színvonalából –, mert bár az érvelése igen silány, bizonyos mértékig sikerült teret nyernie a közgondolkodásban, és ez kedvezőtlen reakciókat vált ki az olyan jellegű elképzelésekkel szemben, mint amit most bemutatunk.

Ami minket illet, elismerjük az értékét minden, a cselekvés problematikájával kapcsolatos elméleti megfogalmazásnak, és a felfogásunkat az ideológiai álláspontok közé soroljuk. „Ideológia” alatt minden olyan gondolatrendszert értünk, legyen az tudományos vagy sem, amely egy meghatározott valóság értelmezési rendszereként nyilvánul meg. Másrésztől teljes mértékben függetleníjük magunkat azoktól a teóriáktól, amelyek a múlt században keletkeztek, és bizonyították gyakorlati, de még inkább elvi kudarcukat. Így a 19. századi ideológiák összeomlásának folyamata nem gyengíti a most formálódó, új elképzeléseket, éppen ellenkezőleg. Ezenkívül azt állítjuk, hogy mind „az ideológiák vége”, amit Daniel Bell képviselt a 60-as években, mind a Fukuyama által nemrégiben kihirdetett „történelem vége” régi és idejétmúlt szemléletre reagál, mert egy olyan vitát akar lezárni, amely ideológiai értelemben már az 50-es években kimerült, persze jóval azelőtt, hogy az aktuális látványos politikai események megijesztették volna azokat, akik később ismerték fel a történelem haladását, és akiket a feltételezett gyakorlati sikerek hipnotizáltak. Ily módon ez az elavult pragmatizmus, melynek gyökerei az 1870-es években működő, bostoni Metaphysical Clubig nyúlnak vissza, és amit James és Peirce a rájuk jellemző intellektuális szerénységgel fejtett ki, már ideológiai értelemben is jó ideje kudarcot vallott, és ma már csak azok a látványos események maradnak, amelyek leszámolnak a „történelem végét” és az „ideológiák végét” hirdető feltételezésekkel.

Miután tisztáztuk, hogy a könyv célja, hogy lefektessük az alapokat az emberi cselekvés általános elméletének megalkotásához, térjünk át az első, *A kép pszichológiája* című munka főbb pontjaira. Itt egy olyan hipotézist próbálunk megalapozni, mely szerint a tudat nem a terméke, és nem is a visszatükröződése a környezet hatásának, hanem a környezet által rákényszerített feltételeket befogadva olyan képet vagy képrendszert alkot, mely képes mozgásba hozni a cselekvést a világ felé, s így képes módosítani a világot. A cselekedet „létrehozója” a cselekedettel együtt változik, és egy folyamatos visszacsatoláson keresztül egy alany-világ struktúra mutatkozik meg, nem pedig két különálló tényező, melyek alkalmanként kapcsolatba lépnek egymással. Ezért amikor „tudatról” beszélünk, ezt egyszerűen a pszichológiai megközelítésnek megfelelően tesszük, melytől elválaszthatatlan a képek témája, ám a tudatot úgy is értelmezzük mint az interioritás momentumát az emberi élet a világ felé való megnyílásában. A fentiekkel összhangban ezt a kifejezést a konkrét létezés kontextusában kell értelmezni, és nem attól elválasztva, ahogy a különböző pszichológiai

áramlatok szokták. A tárgyalt műnek lényeges eleme, hogy a megjelenítés jelenségeit a térbeliséggel összefüggésben határozza meg, pontosan azért, mert az emberi test ennek köszönhetően képes mozogni, vagyis a rá jellemző módon cselekedni a világban. Ha megelégednénk a reflexeken alapuló magyarázatokkal, részben megoldanánk a problémát, de felmerül még az ingerekre adott késleltetett válasz kérdése is, ami átfogóbb megértést kíván. És ha egy olyan folyamatról beszélünk, amely során az alany arra a következtetésre jut, hogy egy bizonyos módon, és nem másképpen fog cselekedni, akkor a reflexről alkotott elképzelés annyira felhígul, hogy végül nem magyaráz meg semmit.

Ha annak érdekében, hogy tanulmányozhassuk a viselkedéssé átalakult tudatot, előzményeket keresünk, számos tudóst és gondolkodót találunk, akik közül kiemelkedik Descartes, aki Krisztina svéd királynőnek írt figyelemreméltó levelében a gondolkodás és a test mozgása közötti találkozási pontról beszél. Közel 300 évvel később Brentano bevezeti a pszichológiába az intencionalitás fogalmát, melyet korábban, Arisztotelészt magyarázva, a skolasztika elevenített fel. Ám az intencionalitás tanulmányozása igazán Husserlnél válik teljessé, különösen az *Eszmék egy tiszta fenomenológiához és fenomenológiai filozófiához* című művében. Ez a szerző, azzal, hogy a legszigorúbb elmélkedés tradícióit követve kétségbe vonja a külső, de még a belső világ adatait is, utat nyit a gondolkodás függetlenségének a jelenségek anyagságára vonatkozóan; a gondolkodásnak, mely addig a pillanatig a hegeli abszolút idealizmus és az ebben az időszakban gyorsan fejlődő természettudományok harapófogójának szorításában fuldokolt. Husserl nem marad meg a puszta hületikus, anyagi adat tanulmányozásánál, hanem eidetikus redukciót végez, ahonnan már nem lehet visszafordulni. Ami pedig általában a megjelenítés térbeliségét illeti, azt egy formának tekinti, amelytől a tartalmak nem lehetnek függetlenek. Bebizonyítja, hogy mindegy, mekkora egy vizuális kép, a szín sohasem független a kiterjedéstől. És ez a pont elsődleges fontosságú, mert bevezeti a kiterjedés formáját mint mindenféle megjelenítés előfeltételét. Ez az az állítás, melyet alapul veszünk a megjelenítési térrel kapcsolatos hipotézisünk kialakításánál.

Mindazonáltal a fentiek kiegészítő magyarázatokra szorulnak, amelyekkel csak érintőlegesen foglalkozunk. Először is, úgy kell értenünk az érzékelést mint érzetek keletkezését a külső vagy belső környezetből érkező ingerek felfogásakor, mely érzetek módosítják az érintett érzékszerv működésének tónusát. Másrészt pedig az észlelést úgy fogjuk tekinteni mint az érzékelések a tudat általi strukturálását, amely egy érzékszervre vagy azok egy csoportjára vonatkozik. Jól tudjuk, hogy már a legelemibb érzékelés esetében is működik a strukturálás jelensége, de elismerve, hogy a klasszikus pszichológia e tekintetben közelít a témánkhoz, nincs szükség rá, hogy mélyrehatóan megvitassuk a fenti a definíciókat. Végül, a képpel kapcsolatban azt mondhatjuk, hogy az a külső vagy belső környezetből érkező vagy érzékelt érzékelések és észlelések strukturált és formalizált újbóli megjelenítése, amit – éppen a

strukturáló funkciója miatt – nem tekinthetünk az érzékelések pusztán passzív „másolatának”, ahogy azt a naiv pszichológia tette.

Egy, az atomisztikus pszichológiával folytatott vitánk során arra jutunk, hogy mind az érzékelések, mind az észlelések, mind pedig a képek tudati formák, és hogy helyesebb volna az „érezékelés tudatáról, az észlelés tudatáról és a kép tudatáról” beszélni anélkül, hogy apperceptív álláspontra helyezkednénk. Ezzel azt akarjuk mondani, hogy a tudat módosítja a saját létezési módját, hogy nem más, mint a „létezés” egy módja, „érzelmes”, „várakozó” stb. Az intencionalitás fogalmával összhangban egyértelmű, hogy csak valaminek a tudata létezik, és ez a „valami” nem kerülheti el, hogy a megjelenítés térbeliesítse. Így, miután minden megjelenítés – mint a tudat egy aktusa – egy megjelenített tárgyra vonatkozik, és e kettőt nem lehet egymástól elválasztani, mivel struktúrát alkotnak, bármilyen tárgy megjelenítése magában foglal egy vele összefüggő tudati aktust ebben a térbeliségben. És akár külső megjelenítésekkel próbálkozunk, amelyeknek alapja az öt hagyományos érzékszerv, akár belső megjelenítésekkel, amelyek a cönesztéziából és a kinesztéziából erednek, ezek mindig térbelivé válnak. Másrészt, ahogy az érzékelés és az észlelés térbeli elhelyezkedése a test azon „helyeihez” kapcsolódik, ahol a szenzoros érzékelők találhatók, az ezeknek megfelelő megjelenítések ugyanezt az utat járják be. Ha például egy múltbeli fogfájást akarunk megjeleníteni, akkor ezt a szájüreg egy bizonyos pontján próbáljuk „feleleveníteni”, és nem valahol a lábunkon. Ez világos, és minden megjelenítésre érvényes. De itt merül fel az egyik legérdekesebb probléma. A kép olyan mértékben tud módosulni, hogy amikor feleleveníti az eredeti tárgyat, felismerhetetlenné teszi. A naiv pszichológia éppen ezt a „torzulást” tekintette a kép egyik alapvető fogyatékoságának. Számukra világos volt, hogy ha a kép az érzékelés egyszerű másolata, ami azt szolgálja, hogy a memória emlékezni tudjon – vagyis az úgynevezett „emlékezőképesség” eszköze –, akkor minden torzulás majdhogynem a természet ellen elkövetett bűn, ami arra kényszerítette a kor pszichiátereit, hogy hathatós kezeléseket alkalmazzanak azokon a szerencsétleneken, akiknek a valósága túlzott mértékben módosult. De a viccet félretéve, a naturalizmus egyértelműen teret nyert a pszichológiában csakúgy, mint a művészetben, a politikában, illetve a közgazdaságtanban, és ez nem is történhetett volna másképp. De a kép azon „fogyatékosága”, hogy torzul, átalakul és végül lefordítódik, tehát az egyik érzékszervi forrásból átkerül egy másikba, mint az álomban, nem csak a jelenség rugalmasságát mutatja, hanem rendkívüli aktivitását is. Világos, hogy ha minden egyes kijelentésünket kifejtenénk, az meghaladná az előadás kereteit, úgyhogy követve az eredeti elképzelésünket, bemutatjuk e vizsgálódás legfontosabb elemeit. Egyebek között azt, amely megmutatja, hogy a kép a tudat különböző szintjein működik, és attól függően, hogy kívül vagy belül helyezkedik el, különböző motoros abreakciókat vált ki. Ahhoz, hogy bizonyítsuk a fentieket, megállapíthatjuk, hogy ugyanaz a kép, ami az ébrenlét során lehetővé teszi a kéz kinyújtását, az alvás során, amikor belsővé válik, már nem mozgatja

ezt a végtagot, kivéve az olyan rendkívüli esetekben, mint a módosult alvás vagy az alvajárás, amikor ez a kép külsővé válik a megjelenítési térben. De még éber állapotban is előfordul, hogy erős érzelmi megrázkódtatás esetén a menekülés vagy az elutasítás képe belsővé válik, és így megbénítja a testet. És megfordítva, a tudat módosult állapotai esetén láthatjuk, hogy a képek kivetítése (projekció), vagyis a hallucinációk mozgásba lendítik a testet az érzékszervi forrásoknak megfelelően, amelyek áthelyeződtek, és a belső világ átdolgozásait fordítják le. Ennek köszönhető, hogy a kép elhelyezkedése a megjelenítési tér különböző helyein és mélységeiben aktiválja a testet. De helyénvaló itt felidézni, hogy olyan képekről beszélünk, amelyeknek alapjai különböző érzékszervek együttese, legyenek ezek akár külsők, akár belsők; ha a cönesztéziás képek megfelelő mélységben és helyen működnek, akkor abreakciókat és szomatizációkat idéznek elő a belső testben, a kinesztetikus képek pedig mozgásba hozzák a testet „belülről”. De milyen irányba fog reagálni a test, ha a kinesztézia belső jelenségekről árulkodik? Olyan irányokat fog követni, amelyeket más, külső érzékszerveken alapuló megjelenítések „jelöltek ki”. És megfordítva, ha elképzelem, hogy előrenyújtom a karomat, felismerem, hogy ettől még nem mozdul meg, ezzel csak kijelölöm az irányt (ahogy az izomtónus megváltozásával kapcsolatos kísérletek is bizonyítják), de ténylegesen csak akkor fog megmozdulni, ha a vizuális kép lefordítódik kinesztetikus képpé. De lépünk tovább, és foglalkozunk a megjelenítési tér természetének témájával, valamint a társjelenlét, a horizont és a táj fogalmával a megjelenítés rendszerén belül. Semmi újat nem teszünk hozzá *A kép pszichológiája* 3.3 és 3.4 fejezetében leírtakhoz, csupán az írás végkövetkeztetéseihez: „A megjelenítés térbeliségéről nem mint önmagában létezőről beszéltünk, és nem is mint valamiféle kvázi-szellemi térről. Azt mondtuk, hogy a megjelenítés mint olyan nem függetleníthető a térbeliségtől, de ezzel nem azt mondjuk, hogy a megjelenítés elfoglal egy teret. Mi a térbeli megjelenítés formájával foglalkozunk. Szóval amikor nem megjelenítésről, hanem „megjelenítési térről” beszélünk, azt azért tesszük, mert együttesen vizsgáljuk az észleléseket és a belső képeket, amelyek a test és a tudat érzetét és tónusát adják, melyek miatt „énként” ismerem fel magam, valamiféle állandóként, a megtapasztalt áramlás és változások ellenére. Nem azért „megjelenítési tér”, mert üres tartály, amelyet meg kell tölteni a tudat jelenségeivel, hanem azért, mert a természete a megjelenítés, és amikor az egyes képek felmerülnek, a tudat nem tehet mást, mint hogy kiterjedésként jeleníti meg őket. Hangsúlyozhattuk volna továbbá a megjelenített dolog anyagi aspektusát, hivatkozhattunk volna a szubsztancialitásra anélkül, hogy úgy beszéljünk a képről, ahogy azt a fizika és a kémia teszi. Ebben az esetben hületikus adatokra hivatkozhatnánk, anyagi adatokra, amelyek bár az érzékelés anyagiságából adódnak, nem maguk az anyagiság. És persze senki sem gondolná, hogy a tudatnak van színe, vagy hogy a tudat egy színes tartály, csak azért, mert a vizuális megjelenítések színesen jelennek meg.

Maradt azonban még egy nehézség. Amikor azt mondjuk, hogy a megjelenítési tér különböző szintekkel és mélységekkel rendelkezik, vajon egy térfogattal rendelkező, háromdimenziós térről beszélünk, vagy arról, hogy a cönesztéziám észlelési-megjelenítési struktúrája térfogattal rendelkezőként jelenik meg? Kétségtávol a másodikról van szó, és ennek köszönhető az, hogy a megjelenítések adódhatnak fent vagy lent, balra vagy jobbra, illetve előrébb vagy hátrébb, továbbá hogy a „tekintet” a képhez képest szintén egy bizonyos perspektívában helyezkedik el.

Tekinthetjük úgy a megjelenítési teret mint a „színteret”, ahol a megjelenítés adódik – a „tekintet” kivételével. És világos, hogy egy „színtéren” olyan képstruktúra bontakozik ki, amely számos észlelési forráson és korábbi képek észlelésein alapul.”

Minden megjelenítési struktúrának létezik számtalan alternatívája, amelyek nem bontakoznak ki teljesen, hanem társjelenlétként működnek, és kísérik a képeket, amik a „színtéren” megjelennek. Természetesen mi itt nem „manifesztálódott” és „látens” tartalmakról beszélünk, és nem is

„asszociációs utakról”, amelyek a képeket egyik vagy másik irányba terelik. Nézzük ezen a példán keresztül: amikor elképzelek egy tárgyat a szobámban, bár a „színtéren” nincsenek jelen ugyanennek a térnek egyéb tárgyai, társjelenlétként kísérik a megjelenített tárgyat, részei ugyanannak a térnek, ahol a tárgy adódik, és ennek a régióknak köszönhetően, amelynek más, jelen nem lévő tárgyak is részei, szándékosan elő tudom hívni egyiket vagy másikat, annak a határain belül, amit a szobámnak nevezek. Így ezek a régiók is struktúrát alkotnak egymással, és nem csak képek, de kifejezések, jelentések és kapcsolatok együtteseként is. Minden egyes régiót vagy régiók együttesét a „horizontoknak” köszönhetően tudok megkülönböztetni egymástól, melyek egyfajta határok, amelyeknek köszönhetően mentálisan tájékozódni tudok, és amelyek ezen kívül lehetővé teszik a számomra a különböző mentális idők és terek közötti átjárást.

Nem csak a felismerést és a cselekvést lehetővé tevő megjelenítések által alkotom meg a külső világot, amikor észlelem azt és megnyilvánulok benne, hanem a társjelenlétként működő megjelenítési rendszerek által is. Ezt, ahogyan a világot strukturálom, „tájnak” nevezem, és megállapítom, hogy a világ észlelése mindig egy valóság felismerése és értelmezése, a tájammal megfelelően. Ez a világ, ami számomra maga a valóság, a saját életrajzom hatása, a világot átalakító tevékenységem pedig önmagam átalakítása. És amikor a belső világról beszélek, egyben annak az értelmezéséről is beszélek, és arról is, ahogy átalakítom.

Azok a megkülönböztetések, amelyeket a „belső” és a „külső” tér között tettünk a cönesztéziás-taktilis észlelés által meghatározott határ érzetei alapján, nem fenntarthatóak, amikor a világban lévő tudat e globalitásáról beszélünk, amely tudatnak a világ a „tája” és az én a „tekintete”. A tudat a világban való létezésének ezen módja alapvetően egy perspektíván alapuló működési mód, amelynek közvetlen térbeli referenciája a saját test, és már nem csak

a belső test. De a test, azon kívül, hogy a világnak egy tárgya, egyben a táj és az átalakítás tárgya is. A test végül nem más, mint az emberi intencionalitás protézise. Amennyiben a képek lehetővé teszik a felismerést és a cselekvést, akkor az egyének és a népek annak megfelelően fogják átalakítani a világot, ahogy a táj strukturálódik bennük, annak megfelelően, hogy mik a szükségleteik (vagy mit hisznek a szükségleteiknek).

A kép pszichológiája c. munkához fűzött megjegyzések lezárásaként annyit kell még hozzátennem, hogy minden táj megalkotásánál a társjelenlétből tézisszerű tartalmak is hatnak, azaz különböző hitek vagy hitek közötti kapcsolatok, amelyeket racionálisan nem lehet alátámasztani, de minden elképzelést és cselekvést kísérnek, és ezeken alapul az emberi élet és folyamatos fejlődése.

Következésképpen a cselekvés egy jövőbeli elméletének tartalmaznia kell annak a megértését, hogy hogyan lehetséges a cselekvés már a legelemibb megnyilvánulása szintjén is, hogy az emberi lény tevékenysége nem a feltételek pusztá visszatükröződése, és hogy a világot átalakító cselekvés hogyan alakítja át a cselekvőt magát is. A következtetések, amelyekhez eljutunk, fontosak lesznek, ahogy az is, amilyen irányt kijelölnek, és nem csak egy jövőbeli etika szempontjából, hanem az emberi fejlődés lehetőségeinek nézőpontjából is. Most pedig térjünk rá a szóban forgó könyv második tanulmányának rövid magyarázatára:

A Historiológiai viták c. mű azokat az alapkövetelményeket tanulmányozza, amelyek az ún. historiológia megalapozásához szükségesek. A vita úgy indul, hogy kétségeket fogalmaz meg azzal kapcsolatban, hogy a „historiográfia” és a „történelemfilozófia” elnevezések még sokáig alkalmazhatóak lesznek-e, mivel olyan sokféle értelemben használták őket, hogy nehéz meghatározni, mire utalnak pontosan. A historiológia kifejezést Ortega vezette be 1928-ban, a *Hegel történelemfilozófiája és a historiológia* című művében. Tanulmányunk egyik lábjegyzetében Ortegát idézzük: „A mai történetírásban és filológiában elfogadhatatlan az a szintkülönbség, ami az adatok gyűjtésének és kezelésének pontossága, valamint a konstruktív gondolatok pontatlansága, sőt a rájuk jellemző intellektuális szegénység között fennáll. A történelem területén fennálló ezen állapotok ellen lép fel a historiológia, melyet az a meggyőződés mozgat, hogy a történelem – mint minden empirikus tudomány – mindenekelőtt egy építmény, és nem egy „halmaz” (...) A már régóta összegyűjtött és csiszolatott adatok századrésze elegendő lenne egy sokkal hitelesebb és tartalmasabb tudományos megközelítés kidolgozásához, mint ami jelenleg a történelemmel foglalkozó könyvekben található.”

E régmúltba nyúló vitát folytatva tanulmányunkban úgy beszélünk a historiológiáról mint egy olyan egységes elmélet magyarázatáról és felépítéséről, amelyben a történelmi adatokat nem lehet önmagukban egymás mellé helyezni és a történések egyszerű krónikájaként kezelni, anélkül, hogy meg ne fosztanánk a történelmi eseményeket minden tartalomtól. Egy minden interpretációt nélkülöző (nagybetűs) történelem iránti igény olyan képtelenség, ami miatt a

történetírás számos eddigi erőfeszítése érvénytelenné vált.

Ebben a műben tanulmányozzuk a történelmi események Hérodotosz óta fennálló látásmódját, kezdve azzal, hogy a történész a saját táját is beemeli a leírásba. Így jutunk el a történelmi szemléletmód nem kevesebb mint négy torzulásának felfedezéséhez. Először is, hogy a történész szándékosan beemeli a leírásba azt a pillanatot, amelyben él, annak érdekében, hogy felnagyítson vagy kisebbsítsen bizonyos tényeket a saját nézőpontjának megfelelően. Ez a hiba megfigyelhető az elbeszélés módjában, és hatással van úgy a történések, mint a forrásként szolgáló mítoszok, legendák, vallások és az irodalom továbbadására. A második hiba a források manipulálása, ami annyira álságos, hogy nem érdemel különösebb magyarázatot. A harmadik hiba a leegyszerűsítéssel és a sztereotípiákkal függ össze, melyek lehetővé teszik, hogy egy többé-kevésbé elfogadott modellnek megfelelően kiemeljünk vagy kizárjunk bizonyos tényeket. Az ilyen művek olyan mértékű energiamegtakarítást jelentenek mind a szerzők, mind pedig az olvasók számára, hogy igen széles körben elterjednek, bár tudományos értékük csekély. E munkákban a valós információkat gyakran „történetekkel”, „mendemondákkal” vagy másodkézből származó információkkal helyettesítik. És ami a negyedik hibát illeti, az a „cenzúrával” kapcsolatos, ami olykor nem csak a történész tollát vezeti, hanem az olvasó fejében is jelen van. Ez a cenzúra gátolja az új nézőpontok torzítás nélküli elterjedését, hiszen saját hitrendszerével maga a történelmi pillanat képez akadályt; ennek átlépését csak az idő, esetleg bizonyos drámai események képesek előidézni, amelyek rácsófolnak az általánosan elfogadott közvélekedésre.

A *Vitákban* nagy általánosságban áttekintjük, hogy milyen nehézségek merülnek fel a közvetett események megítélésakor, de bosszúságunkat tovább növeli, amikor kiderül, hogy az alany még a saját, közvetlen, életrajzi történetek elbeszélésekor is meg nem történt vagy nyilvánvalóan eltorzított eseményeket mesél el saját magának vagy másoknak, mindezt egy kikerülhetetlen értelmezési rendszeren belül. Ha ez így van, bármi megeshet az olyan események leírásakor, amelyeket a történész maga nem élt át, és amelyek az úgynevezett „közvetett történelem” részét képezik. Mindenesre a fentiek nem vezetnek minket szükségszerűen történelmi szkepticizmushoz, köszönhetően annak, hogy felismertük, a historiológiának konstruktívnak kell lennie, és ha teljes értékű tudomány akar lenni, meg kell felelnie bizonyos követelményeknek.

A *Viták* azzal folytatódik, amit „temporális alap nélküli történelemfelfogásoknak” nevezünk. A 2.1 fejezetben ez áll: „Számos rendszerben fellelhetők a historiológia kezdetleges formái, és ezekben minden erőfeszítés arra irányul, hogy igazolják a „datálhatóságot”, az elfogadott naptár szerinti pillanatot, alaposan megvizsgálják, hogyan és miért történtek a dolgok, vagy hogyan kellett volna történniük, anélkül, hogy figyelembe vennék, hogy mi az, hogy „történni”, és hogyan lehetséges általában az, hogy valami „történik.” Ha azok, akik belefogtak a

történelemfilozófia valódi katedrálisainak felépítésébe, nem adtak választ a „történés” természetére irányuló alapvető kérdésre, az elfogadott, polgári, dátum szerinti történelmet mutatták be nekünk, de a temporalitás dimenziója nélkül, ami szükséges volna ahhoz, hogy megragadhassuk a történelmet. Általánosságban azt figyelhetjük meg, hogy az idő fogalmával kapcsolatban az a felfogás uralkodik, ami a naiv észlelésnek felel meg, amelyben a történések strukturálatlanul bontakoznak ki, és folytatólagosan alakulnak át egy korábbi jelenségből egy későbbibe, lineáris sorrendben, amelyben minden esemény „egymás mellett helyezkedik el”, anélkül, hogy megértenénk, hogy hogyan következik az egyik pillanat a másikból; anélkül tehát, hogy megértenénk az események belső átalakulását. Mert azt mondani, hogy egy esemény az A pillanattól halad a B felé, és így tovább n pillanatig – egy múlt felől halad egy jelenen át, és kivetül egy jövő felé –, csak arról árulkodik, hogy hol helyezkedik el a megfigyelő a konvencionális, datálható időben, kihangsúlyozva azt, ahogyan maga a történész észleli az időt, és – észlelésről lévén szó – térben szétbontva arra, ami „mögötte” és „előtte” van, ahogy az óra mutatói is teszik, hogy jelezzék az idő múlását. Ezt nem nehéz megérteni, ha tudjuk, hogy minden észlelés és minden megjelenítés „tér” formájában adódik. Na mármost, miért kellene, hogy az idő hátulról haladjon előre, és például nem ellentétes irányba, vagy kiszámíthatatlan „ugrásokkal”? Nem válaszolhatunk egyszerűen azzal, hogy „mert ez így van”. Ha minden „most” „mindkét irányból” pillanatok meghatározatlan sorozata, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy az idő végtelen, és ha elfogadjuk ezt a feltételezett „valóságot”, akkor elfordítjuk a tekintetünket annak a végességéről, aki néz, és abban a tudatban haladunk át az életen, hogy a dolgok közötti cselekvés végtelen, bár a társjelenlétben ott van annak a tudata, hogy az élet véges. Így „a dolgok, amiket tennünk kell” kijátsszák a pillanatok halálát, ezért van több-kevesebb időnk bizonyos dolgokra, mert az, hogy „van”, az dolgokra vonatkozik, és maga az élet múlása is „dologgá” alakul át, naturalizálódik.

A naturalista időfelfogás, amely a mai napig sújtja a történetírást és a történelemfilozófiát, azon a hiten alapul, hogy az emberi lény passzív szereplője a történelmi idő alakulásának, és ezért úgy tekinti az emberi történelmet mint természetes események „visszatükröződését”, kísérőjelenségét vagy pusztán gépies közvetítését. És amikor egy látszólagos ugrás történt a természetből a társadalmiba, és az emberiségről úgy beszéltek mint a történelmi események létrehozójáról, magukkal hurcolták a naturalizmust, amelyben a társadalom egy naiv időfelfogás keretein belül „térbelivé vált”.

Egy szigorú, reflexív gondolkodás elvezet minket annak megértéséhez, hogy az emberi tevékenységben az idősíkok nem „természetesen” adódnak, hanem a múlt, a jelen és a jövő pillanatai konstruktívan hatnak, és ami megtörtént, az emlékezetként és ismeretként épp annyira meghatározó, mint a tervek, melyeket az aktuális cselekvés által meg akarunk valósítani. Az a tény, hogy az emberi lény nem rendelkezik „természettel”, ahogy bármilyen

másik tárgy, és az a tény, hogy a szándéka a természet általi meghatározottság túlhaladására irányul, mutatja radikális történelmiségét. Az emberi lény az, aki a világban való cselekvése által alakítja ki és alkotja meg önmagát, és ezzel értelmet ad saját léte lefolyásának, és a szándék nélküli természet abszurdításának. Az időbeli és térbeli végeesség az első olyan abszurd és értelmetlen körülmény, melyet a természet az emberi életre kényszerít, és melyet a fájdalom és a szenvedés világos érzetei kísérek. Az ez ellen az abszurdítás ellen való küzdelem, valamint a fájdalom és a szenvedés legyőzése ad értelmet a történelem hosszú folyamatának.

Nem folytatjuk most az időbeliség problémájáról, az emberi test és átalakulásának témájáról, valamint a természeti világról mint a társadalom fejlődő protéziséről szóló nehéz és kiterjedt vitát, hanem rámutatunk a főbb csomópontokra, amelyek hipotézisként jelennek meg ebben a tanulmányban.

Először is az emberi élet történelmi és társadalmi felépítését vizsgáljuk, és átalakulásának belső időbeliségét keressük, amely már távol van a történések lineáris „egymásmellettiségétől”. Ezután az ugyanazon a történelmi színtéren együtt élő nemzedékeket tanulmányozzuk, melyek különböző pillanatban születtek, és melyeknek a kialakulási tája, a tapasztalatai és a tervei nem homogének. A nemzedéki dialektika, vagyis a központi társadalmi tér irányításáért folytatott küzdelem temporális felhalmozódások között zajlik, amelyekben vagy a múlt, vagy a jelen, vagy a jövő az elsődleges, és ezeket az említett felhalmozódásokat a különböző korú nemzedékek képviselik. A nemzedékek tájai a rájuk jellemző hitek alaprétégével együtt dinamizálják a nemzedékek cselekvését a világ felé. De az, hogy a nemzedékek születése és halála egy biológiai tény, még nem teszi lehetővé számunkra, hogy biologizáljuk dialektikájukat. Ám azt a naiv elképzelést, amely szerint „a fiatalok forradalmárok, a középkorúak konzervatívok lesznek, az idősek pedig reakciósok”, számos történelmi elemzés erőteljesen cáfolja, és ha ezt nem vesszük figyelembe, az egy új naturalista mítoszhoz vezet, amellyel együtt jár a fiatalság dicsőítése. A nemzedéki dialektika jellegét minden egyes történelmi pillanatban az adott nemzedék jövő felé irányuló átalakító vagy konzerváló terve határozza meg.

Természetesen több mint három generáció él együtt ugyanazon történelmi színtéren, de a főszerepet a fent említettek játsszák, azok, amelyek közvetlenül követik egymást, nem pedig a „társjelenlétben” léteznek, mint a legidősebbek vagy a gyerekek. Ám mivel a történelmi pillanat teljes struktúrája állandó átalakulásban van, jellege aszerint változik, ahogy a gyermekek belépnek a fiatalkorba, az idősek pedig az aggkor felé tolnak. Ez a történelmi folytatóságosság megmutatja nekünk az időbeliség működését, és ezáltal érthetjük meg, hogy az emberi lények saját történelmük főhősei.

Tehát, miután megértettük az időbeliség működését, kiemeltünk néhány elemet a *Historiológiai*

vitákból, amelyek a megjelenítési térrel kapcsolatos – *A kép pszichológiájában* található – vizsgálódásokkal együtt talán lehetővé teszik számunkra, hogy megalapozzuk a cselekvés egy teljes körű elméletét.

Ennyi, köszönöm szépen.